

RUS TILI GRAMMATIKASINI O'QITISHDA KOMMUNIKATIV YONDASHUV

Gulyamxodjayeva Nodira Xalmatovna

nodiragulamhadzaeva@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada rus tili grammatikasini o'qitishda kommunikativ yondashuvning nazariy-metodik asoslari tahlil qilinadi. Kommunikativ yondashuv grammatikani faqat qoidalar tizimi sifatida emas, balki real nutqiy faoliyat jarayonida shakllanadigan vosita sifatida o'rganishni nazarda tutadi. Maqolada yetakchi lingvist va metodist olimlarning qarashlari umumlashtirilib, rus tili ta'limida kommunikativ yondashuvning samaradorligi asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *kommunikativ yondashuv, rus tili grammatikasi, nutqiy kompetensiya, metodika, chet tilini o'qitish.*

KIRISH

Til ta'limida asosiy maqsad — o'quvchilarda faqat grammatik bilimlarni shakllantirish emas, balki ularni real kommunikativ vaziyatlarda erkin qo'llay olish ko'nikmalarini rivojlantirishdir. Shu bois rus tili grammatikasini o'qitishda kommunikativ yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv grammatikani nutq faoliyatidan ajratmagan holda, muloqot jarayonida o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Kommunikativ yondashuv XX asrning ikkinchi yarmida shakllanib, tilni o'rganishda muloqotni markaziy omil sifatida e'tirof etdi. D. Hymes tomonidan ilgari surilgan "kommunikativ kompetensiya" tushunchasi til bilish faqat grammatik qoidalarni bilish bilan cheklanmasligini, balki ularni vaziyatga mos qo'llay olishni ham o'z ichiga olishini ta'kidlaydi.

M. Canale va M. Swain kommunikativ kompetensiyani grammatik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik komponentlarga ajratadi. Ularning fikricha, grammatika ushbu tizimning muhim qismi bo'lsa-da, u faqat muloqot jarayonida to'liq shakllanadi.

Masalan, D. Hymes ta'kidlagan kommunikativ kompetensiya nuqtayi nazaridan qaralganda, o'quvchi rus tilida fe'l zamonlarini grammatik jihatdan to'g'ri bilishi mumkin, biroq ularni nutqiy vaziyatga mos holda qo'llay olmasa, to'liq kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lmaydi. Jumladan, o'quvchi «Я иду в школу» (Men maktabga ketyapman) va «Я ходил в школу» (Men maktabga borganman) gaplarining grammatik tuzilishini bilsa-da, ularni noto'g'ri vaziyatda ishlatga, muloqot samaradorligi buziladi.

Canale va Swain tomonidan ajratilgan komponentlar asosida ham buni ko'rish mumkin. Masalan, grammatik kompetensiya fe'l zamonlari va kelishiklarni to'g'ri qo'llashni anglatadi. Sotsiolingvistik kompetensiya esa rasmiy va norasmiy vaziyatlarda «Вы» va «Ты» shakllarini to'g'ri tanlashni talab etadi. Diskursiv kompetensiya matn yoki dialogda gaplarning mantiqiy bog'lanishini ta'minlasa, strategik kompetensiya o'quvchining so'z yetishmaganda sinonimlardan foydalanishi yoki izohlab berish orqali muloqotni davom ettirishida namoyon bo'ladi.

Demak, rus tili grammatikasi kommunikativ yondashuv asosida o'rgatilganda, o'quvchi grammatik shakllarni real nutqiy vaziyatlarda ongli va maqsadga muvofiq qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Rus metodist olimi E. I. Passov kommunikativ yondashuvni "tilni muloqot vositasi sifatida o'qitish" deb ta'riflaydi va grammatika nutqiy vazifalarni bajarishga xizmat qilishi lozimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, grammatik materiallar sun'iy mashqlar emas, balki kommunikativ vaziyatlar asosida o'zlashtirilishi kerak.

An'anaviy yondashuvda rus tili grammatikasi ko'pincha qoidalar yodlash va izolyatsiyalangan mashqlar orqali o'rgatiladi. Biroq bu usul o'quvchilarning real nutqiy faolligini yetarli darajada rivojlantirmaydi.

A. A. Leontev grammatika nutqiy faoliyatning ajralmas qismi ekanini ta'kidlab, grammatik birliklar faqat kommunikativ ehtiyoj paydo bo'lgandagina samarali o'zlashtirilishini isbotlaydi. Shuningdek, L. S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" haqidagi nazariyasiga ko'ra, o'quvchilar muloqot jarayonida o'z imkoniyatlaridan yuqori darajadagi grammatik tuzilmalarni ham egallashlari mumkin.

Kommunikativ yondashuvda rus tili grammatikasi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- grammatik birliklarning nutqiy vaziyatga bog'liqligi;
- muloqotga yo'naltirilgan topshiriqlar;
- o'quvchi faolligining ustuvorligi;
- xatolarga tabiiy jarayon sifatida yondashish.

Quyida har bir tamoiil misol tariqasida yoritiladi.

Grammatik birliklarning nutqiy vaziyatga bog'liqligi.

Masalan, rus tilida buyruq maylini (повелительное наклонение) o'rgatishda o'qituvchi faqat qoida va shakllarni tushuntirish bilan cheklanmaydi, balki real vaziyat yaratadi.

Jumladan, "do'stingizdan yordam so'rash", "sinfxonada tartib saqlash" kabi vaziyatlarda o'quvchilar «Откройте окно, пожалуйста», «Сядь рядом со мной» kabi gaplarni qo'llab, grammatik shakllarning vaziyatga bog'liq holda ishlatilishini anglaydilar.

Muloqotga yo'naltirilgan topshiriqlar. Masalan, o'tgan zamon (прошедшее время) mavzusini mustahkamlashda o'quvchilarga "kecha qanday kun bo'ldi?" mavzusida juftlikda suhbat tuzish vazifasi beriladi. Bu jarayonda o'quvchilar «Я вчера смотрел фильм», «Мы были в музее» kabi gaplardan foydalanib, grammatik birliklarni muloqot jarayonida faol qo'llaydilar.

O'quvchi faolligining ustuvorligi. Masalan, kelishiklarni (падежи) o'rganishda o'qituvchi tayyor misollarni bermaydi, balki o'quvchilardan rasm asosida mustaqil gaplar tuzishni so'raydi. O'quvchilar «Я иду в школу», «Книга лежит на столе» kabi gaplarni o'zlari yaratish orqali grammatikani faol ravishda o'zlashtiradilar.

Xatolarga tabiiy jarayon sifatida yondashish. Masalan, o'quvchi «Я был в школа» deb aytganda, o'qituvchi darhol xatoni tanqid qilmaydi, balki to'g'ri variantni muloqot

davomida namoyish etadi: «Да, ты был в школе». Bu yondashuv o'quvchining psixologik to'siqlarini kamaytirib, grammatik ko'nikmalarning tabiiy shakllanishiga yordam beradi.

Kommunikativ mashqlarning ahamiyati

Olimlar fikriga ko'ra, kommunikativ mashqlar grammatik kompetensiyani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. J. Harmer grammatika o'rganishda "forma + ma'no + qo'llanish" uchligini muhim deb hisoblaydi. Shu asosda rus tili darslarida dialoglar tuzish, rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar va munozaralar grammatik materialni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Masalan, zamon shakllarini o'rgatishda o'quvchilar real hayotiy vaziyatlar asosida suhbat olib boradilar, bu esa grammatikani ongli va samarali o'zlashtirishga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, rus tili grammatikasini o'qitishda kommunikativ yondashuv o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, grammatika muloqot jarayonida o'rgatilganda, u mustahkam va barqaror bilimga aylanadi. Shuning uchun rus tili darslarida kommunikativ yondashuvni keng joriy etish zamonaviy ta'lim talabi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Passov E. I. Kommunikativ metodika obucheniya inostrannomu yazyku. — Moskva, 2000.
2. Hymes D. On Communicative Competence. — Philadelphia, 1972.
3. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches. — 1980.
4. Leontev A. A. Psixologiya rechevoy deyatelnosti. — Moskva, 1997.
5. Vygotskiy L. S. Myshlenie i rech. — Moskva, 1982.
6. Harmer J. How to Teach Grammar. — London, 2001.